

Başvuru: 29.09.2020

Kabul: 25.10.2020

Atıf: Geçit, Bekir. "Thomas Hobbes'da Toplum Sözleşmesi, Egemenlik ve Uyrukluk: Egemenin ve Uyrukların Hak ve Yükümlülükleri Nelerdir?". *Temaşa Felsefe Dergisi* 14 (2020): 110-124.

Thomas Hobbes'da Toplum Sözleşmesi, Egemenlik ve Uyrukluk: Egemenin ve Uyrukların Hak ve Yükümlülükleri Nelerdir?

Bekir Geçit¹

ORCID: 0000-0003-3129-4112

Öz

Bu çalışmada, Hobbes'un toplum sözleşmesine dayalı olarak egemenin ve uyrukların hak ve yükümlülükleri tartışılmaktadır. Hobbes'a göre insan doğası gereği bencil bir varlıktır. Doğa durumunda herkes eşit ve kendi çıkarları peşinden koştuğundan sürekli bir savaş hali bulunmaktadır. Güvenliğin sağlanması ve barış ortamının inşa edilmesi, ancak bir sözleşmeyle insanların kendi haklarını bir egemene devretmeleri ve devleti kurmalarıyla mümkündür. Devletin kurulmasıyla birlikte, eylemleri ve kararları denetimden bağımsız olan ve yönetimi elinde bulunduran tek güç, egemen güçtür. Egemen hiçbir kararından ve eyleminden dolayı suçlanamaz ve adaletsiz olarak görülemez. Uyrukların egemene itiraz etmeleri ve onu görevden uzaklaştırmaya çalışmaları ise, sözleşmeye aykırı olduğundan adaletsizliktir. Onlar için yapılması gereken tek şey, sözleşmeye bağlı kalmak ve egemenin buyruklarına uymaktır. Öte yandan, herkesin yükümlü olduğu diğer bir temel ödevi ise, kendi varlığını korumaktır. Dolayısıyla, bir uyruğun devletin ve egemenin buyruklarına uyması gerektiğinin bağlayıcılığı, ancak hayati tehlike içermediği sürece geçerlidir. Demek ki, bir toplumda hak ve ödev arasında bir denge olması gerekir. Oysa Hobbes'un toplum sözleşmesi öğretisinin temel amacı denetimden bağımsız bir egemene meşru bir dayanak oluşturmaktır. Onun toplum sözleşmesi sadece egemen için yeterli haklar sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğa Durumu, Sözleşme, Egemenlik, Uyrukluk, Yükümlülük.

Social Contract, Sovereignty and Nationality in Thomas Hobbes: What are the Rights and Obligations of the Sovereign and Nationals?

Abstract

In this study, the rights and obligations of sovereign and nationals based on Hobbes' social contract are discussed. According to Hobbes, human beings are inherently selfish. In the state of nature, there is a constant state of war, as all are equal and pursue their own interests. Ensuring security and building an environment of peace is only possible if people transfer their rights to a sovereign through a contract and establish the state. With the establishment of the state, the only power, whose actions and decisions are independent of control and which holds the administration, is the sovereign power. Sovereign cannot be blamed and seen as unjust for any of his decisions or actions. It is unfair for the nationals to object to the sovereign and try to dismiss him because it is against the contract. For them, all that needs to be do is to abide by the contract and obey the sovereign's orders. On the other hand, another basic duty of all is to protect their own existence. Thus, the bindingness that a national must obey the dictates of the state and sovereign is valid only as long as it is not life-threatening. So there must be a balance between right and duty in a society. However, the main purpose of Hobbes' social contract doctrine is to provide a legitimate basis for a sovereign independent of control. His social contract only provides sufficient rights for the Sovereign.

Keywords: Nature Situation, Contract, Sovereignty, Nationality, Obligation.

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. bekirgecit@gmail.com
temaşa #14 ● Aralık 2020

Giriş

Siyaset felsefesinde tartışılan sorunlardan birisi, devlet ya da siyasal bir gücün gerekli olup olmadığı problemidir. Aristoteles'in de belirttiği gibi, insan toplum içinde yaşayan siyasal bir varlıktır.² Tarihin her döneminde topluluk halinde yaşayan insanlar, bir yandan ahlaksal ve dinsel normlar tarafından yönlendirilip denetlenirken, diğer yandan egemen bir gücün buyruklarına ya da devletin yasalarına uymak zorunda kalmışlardır. Devlet yasalarının görevi bireylerin birbirleriyle ve kurumlarla ilişkilerinde düzeni sağlamaktır. İnsanlar, tüm başarılarını ve gelişimlerini devletin oluşturduğu düzene borçludurlar.³ Zira düzenin olmadığı bir yerde, karmaşa vardır; karmaşa da toplumsal ve siyasal sorunların varlığı demektir. İnsanların güvenli bir hayat sürdürebilmeleri için devleti, yani egemen bir gücü gerekli, hatta zorunlu gören düşünürlerden biri, Hobbes'tur.

Hobbes, insanın doğası gereği bencil bir varlık olduğunu düşünür. Ona göre insan, bir taraftan fiziksel ihtiyaçlarını gidermeye çalışırken diğer taraftan çevresindeki insanlara otoritesini kabul ettirmek ve onlara hükmetmek isteyen bir varlıktır.⁴ İnsanların doğa durumundaki halleri dikkate alındığında, fiziksel ve zihinsel güç bakımından aralarında bir üstünlüğe sahip olmadıkları, mücadele etmede ve hayatta kalmak bakımından eşit yeteneklerde oldukları anlaşılır. İnsanlar arasındaki bu eşitlik, onların kendi aralarında daima rekabet içinde olmalarına ve sonu gelmez bir savaşa girmelerine yol açar. Savaş hiç kimsenin güvenlikte olmadığı ve yaşama süresini oldukça kısaltan bir durumdur. Böyle bir durum insanların kurtulmak istedikleri istenilmez ve dayanılmaz bir durumdur.⁵ İşte, Hobbes'a göre bu, insanları doğa durumunun tehlikelerinden uzaklaşmak ve egemen bir gücün himayesinde kalıcı bir barış ortamı sağlamak için bir sözleşme yapmaya sevk etmiştir.⁶

Hobbes, toplum sözleşmesiyle, insanların doğa durumundan uygar topluma geçerken, bazı haklarından feragat ettiklerini ve bir egemene itaat etmeyi taahhüt ettiklerini belirtir. Diğer bir ifadeyle, sözleşme gereği, uyruklar egemene itaat etmekle yükümlüdürler. Ona göre, itaat konusunda doğru olan, güvenliğimizde ve sağlığımızda menfaati olan bir egemenin buyruklarına uymaktır. Çünkü bir egemene itaat etmenin amacı güvenliğin tesis edilmesidir.⁷ Devlet, halkın güvenliğini ve sağlığını gözeten en önemli kurumdur. Hobbes'a göre devlet, doğa durumunda, insanların kendi iradelerini ve güçlerini birleştirerek bir kişiye ya da bir heyete sözleşme aracılığıyla tüm haklarını devretmeleriyle oluşturulmuş siyasal bir kurumdur. Devletin kurulmasıyla birlikte tüm bireyler sözleşme gereği bir egemeni her konuda yetkili kılmışlardır. Egemen, devletin tüm gücünü elinde tutan, devletin özü olan kişidir. Devlet ise, Hobbes'un "ejderha" ya da "ölümlü tanrı" dediği şeydir.⁸ Toplum sözleşmesi, insanların kendi isteklerine dayalı bir sözleşme olduğundan, insanları topluma, toplumdaki diğer insanlara ve en önemlisi de egemen bir güce karşı yükümlülük altına koyan bir anlaşmadır. Hobbes'un bu görüşlerinden onun toplum sözleşmesi anlayışının, insanların temel hak ve özgürlüklerinin karşılanmasına yönelik bir amaç taşımadığı ve asıl amacının denetimden bağımsız mutlak güç sahibi bir egemene meşru bir dayanak oluşturmak olduğu anlaşılmaktadır. Daha doğrusu, Hobbes, toplum sözleşmesi öğretisiyle mutlak bir egemenlik ve o egemene koşulsuz itaat eden uyrukların olduğu bir toplum tasarlamıştır.

² Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tuncay (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975), 9.

³ Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), 295-298.

⁴ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş* (Ankara: BB101 Yayınları, 2017), 182.

⁵ Aloysius Patrick Martinich, *Hobbes*, çev. Akın Terzi (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 166-167.

⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 164.

⁷ Thomas Hobbes, *Elementa Philosophica De Cive*, çev. Cihan Deniz Zarakolu (İstanbul: Belge Yayınları, 2014), 84.

⁸ Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 136.

Dolayısıyla, böyle bir toplum tasarısı, bireylerin hak ve özgürlüklerinin sağlanması konusunda yeterli değildir. Bu çalışmanın konusu, Hobbes'un toplum sözleşmesi, egemenlik ve uyrukluğun anlayışıdır. Çalışmanın amacı ise, Hobbes'un toplum sözleşmesine dayalı olarak egemenin ve uyrukların hak ve yükümlülüklerinden ne anladığını ve bu hak ve yükümlülüklerin kapsamını ve sınırlarını nasıl gördüğü konusunda görüş ve düşüncelerini değerlendirmektir.

1. Toplum Sözleşmesi

Toplum sözleşmesi, önceden de değindiğimiz gibi, doğa durumunda, insanların devleti kurmak ya da yönetim haklarını bir egemene devretmek üzere aralarında yaptıkları bir sözleşmedir.⁹ Doğa durumu, herkesin her şey üzerinde eşit hak sahibi olduğu ve bundan mütevellit sürekli bir savaş halinin yaşandığı bir güvensizlik durumudur.¹⁰ Böyle bir durumda, insanların can ve mal güvenliklerini korumaları, çıkar ve beklentilerine uygun hareket etmeleri, kendileri için bir hak ve ödevdir. Bu hak ve ödev herkes için eşit ve geçerlidir. İşte, bu doğal hak ve ödevler, toplum sözleşmesine dayalı olarak, uygar toplumun ya da devletin kurulmasıyla birlikte bir egemene devredilmiştir. Ancak, bir şey üzerindeki hakkın devredilmesi ile o şeyin kendisinin devredilmesi farklı şeylerdir.¹¹ Yani, insanlar temsilcileri olan egemenleriyle bir bütünlük oluşturmuş olsalar da sahip oldukları özgürlüklerinden ve bağımsızlıklarından egemenin “sağladığı koruma karşılığında kısmen” feragat etmişlerdir.¹² Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Sözleşmeyle egemene devredilen hakların sınırlarını ve kapsamalarını belirleyen nedir?

Hobbes'a göre “amaç üzerindeki hak, araç üzerinde de bir hak içerir”. Yani, bir hakkın devredilmesi, o hakkın kullanılmasını sağlayan araçların da devredilmesini sağlar. Sözgelimi, arazisini başkasına devreden kimse, o arazideki bağ, bahçe, bitki ve arazinin diğer gelir ve kullanım haklarını da devretmiş olur. Aynı şekilde, bir kimseye egemenlik hakkını verenler, o kimseye toplumun yönetimine ilişkin diğer haklarını da devretmiş olurlar. Dolayısıyla, egemen, toplumu yönetme hakkını elinde bulundurduğu gibi, vergi toplama ve devletin kurumlarına idareci atama konusunda da hak sahibidir. Demek ki, doğa durumunda belli haklara sahip olan bir kimse, bu hakları kendi isteğiyle başkasına devrettiği için, bu hakları gerektiğinde kullanma hakkını da devretmiş olur. Peki, bu hakkın kullanılmasında ortaya çıkan yeni hakların kullanılması konusunda da bir hak devri gerçekleşmiş olur mu? Sözgelimi, doğa durumunda askerlerin, yargıçların ve diğer kurumlarda çalışan devlet görevlilerinin ödenekleri olmadığı için, halktan toplanan vergiler de yoktur. Oysa doğa durumundan uygar topluma geçişle birlikte, yani devletin ve devlet kurumlarının oluşmasıyla birlikte, ödenek ve vergiler gibi yeni haklar ve bu hakların kullanılması hakkı da hâsıl olur. İşte, Hobbes'a göre egemenlik hakkı devredilen kimse, devletin yönetimi konusunda ortaya çıkan bu yeni haklara ve bu hakların kullanılması hakkına da sahiptir. Uyruklara düşen görev ise, bu hakların kullanılmasında sorun çıkarmamalarıdır. Yani, vergi yasasına riayet etmeleridir. Ayrıca, eğer yasa gereği bir uyruk için vergi mükellefiyeti hâsıl olmuş ise, onun vergi vermesi bir yükümlülüktür. Diğer bir ifadeyle, nasıl ki vergi toplamak egemen için bir hak ise, vergi mükellefi olan uyrukların vergi vermeleri de, bir yurttaşlık ödevidir. Peki, bir uyruk olarak insanların ödevlerini yerine getirmelerinin ya da sözleşmelerine bağlı kalmalarının dayanağı nedir? Hobbes, söz vermenin

⁹ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 424.

¹⁰ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980), 285.

¹¹ Hobbes, *Leviathan*, 106.

¹² Zygmunt Bauman ve Carlo Bordoni, *Kriz Hali ve Devlet*, çev. Yavuz Alogan (İstanbul: İthaki Yayınları, 2018), 60.

bir bağlayıcılığının bulunmadığını, ancak insanların vermiş oldukları sözleri tutmadıklarında, sonuçlarının kendileri için kötü olabileceği korkusunu taşıdıklarını ve yine, sözünü yerine getirmemenin lüzumsuzluğunu gösterme gururuna sahip olduklarına inanır. Dolayısıyla, ona göre insanların doğasında var olan bu duygu ve tutumlar, insanların sözleşmelerine bağlı kalmalarını güçlendirir.¹³

Toplum sözleşmesiyle, yani devletin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni durumlardan birisi, toplumda adaletin sağlanması ve mülkiyet sahibi olabilmektir. Hobbes'a göre sözleşmeye bağlı kalmak ve onun gereklerini yerine getirmek, bir doğa yasasıdır ve adaletin kaynağı budur. Doğa durumunda, yani sözleşme öncesi, herkesin her şey üzerinde eşit hakkı olduğundan, hiçbir eylem adalete aykırı değildir. Adaletsizlik, sözleşmeye uymamaktır, sözleşmeyi bozmaktır, yani onu ifsat etmektir. Sözleşmeye uymak ve onun gereklerini yerine getirmek ise, adil olmaktır. Zaten, Hobbes'a göre sözleşme, adaletin sağlanması için yapılır. Ancak, hiçbir sözleşme devletin sağladığı üstün bir güç olmadan güvenilir ve sürdürülebilir değildir. Sözleşmeyi geçerli kılan tarafların birbirlerine olan güveni kadar, tarafların sözleşmeye uymalarının teminatı olan tarafsız ve bağımsız üstün bir gücün varlığıdır. Bu güç, devlet gücüdür. Devlet gücünün olmadığı, savaş halinin devam ettiği doğa durumunda ne karşılıklı güven sağlanabilir ne de adaletten söz edilebilir. Doğa durumunda herkes her şey üstünde eşit hak sahibidir. Ancak, bu hak, güvenceden yoksun bir haktır. İnsanlar, kendisinin olanın, yalnızca kendisine ait olmasını ve bu aitliğin sürekli olmasını istediklerinden, doğa durumundaki güvencesiz eşit hak ve özgürlüklerinden, sözleşme ile sağlanan devlet gücüne dayalı hak ve özgürlükler karşılığında vazgeçmişlerdir. Demek ki, Hobbes'a göre, adalet ile birlikte mülkiyet de devletin kurulmasıyla başlamıştır.¹⁴

Toplum sözleşmesiyle amaçlanan kazanımlardan biri, belki de en önemlisi, güvenli bir toplum oluşturmaktır. Çünkü Hobbes'a göre, herkesi itaat etmeye zorlayacak egemen bir gücün bulunmadığı doğa durumunda, hiç kimse, ittifak halinde olduğu insanların yardımı olmaksızın, sadece kendi zekâsı ve gücüyle kendi güvenliğini sağlayamaz. Hobbes, "ahde vefa" göstermeyi aklın bir ilkesi olarak, yani "bir doğa yasası" olarak görür. Güvenli bir toplumun üyesi olmanın koşullarından biri de ahde vefa göstermektir. Dolayısıyla, "herkesin birbirine düşman olduğu savaş durumunda" kendi çıkarı için müttefiklerini aldatan kimse, akıllıca hareket etmiş sayılmaz. Çünkü müttefiklik ruhuna yaraşır biçimde hareket etmeyen bir kimsenin, müttefikliğin yararlarını umması beyhudedir. Kendi sözünde durmayarak ahdini bozan ve bunun akıllıca bir şey olduğunu iddia eden hiç kimse, barış ve huzur içinde yaşayan bir topluluğa kabul edilemez. Barış ve güvenlik için birlik olmuş bir toplumda, ahde vefa göstermeyen kişi de toplumun bir üyesi olarak varlığını sürdüremez. Bu demektir ki, Hobbes, ahde vefa göstermeyi hayati önemde görür. Çünkü ona göre "cennet'in güvenli ve kalıcı mutluluğunu başka bir yoldan kazanmak beyhudedir: çünkü bunun tek bir yolu vardır ve o da, ahdi bozmamaktır, ahde uymaktır."¹⁵ Ayrıca, ahde vefa, yani sözleşmeye sadık kalmak adaletin gereğidir. Zira adalet, akla uygun hareket etmeyi gerektirir. Toplum sözleşmesine bağlı kalmayarak isyan çıkarmak ve ayaklanarak egemenliği ele geçirmek, akla uygun bir eylem ve girişim değildir. Çünkü meşru olmayan bir yoldan egemenliği ele geçirmek, başkalarını da meşru olmayan yollardan egemenliği ele geçirmeye sevk eder ve böyle girişimlerin ve kalkışmaların kapısını aralar. Dolayısıyla, adalet, yani sözleşmeye bağlı kalmak, "aklın bir kuralı" ve "doğa yasasıdır". Çünkü akıl, insanı, hayatını tehlikeye sokacak durumlardan uzak kalmayı buyurur.¹⁶

¹³ Hobbes, *Leviathan*, 112.

¹⁴ Hobbes, *Leviathan*, 114.

¹⁵ Hobbes, *Leviathan*, 116.

¹⁶ Hobbes, *Leviathan*, 116.

Peki, bireysel kusurlar sözleşmenin yapılmasına bir engel oluşturur mu ya da mevcut sözleşmeyi hükümsüz kılar mı? Hobbes, bireysel kusurların sözleşmenin yapılmasının önünde bir engel teşkil etmediği gibi, mevcut bir sözleşmeyi de hükümsüz kılamayacağını düşünür. Çünkü ona göre taraflardan birinin kötülüğü, geçerli bir sözleşmenin hükümsüz kılınması için yeterli bir gerekçe sağlamaz. Ayrıca, cari bir sözleşme gereği yapılan şeyler, hiç kimseye yapılmış bir haksızlık olarak da görülemez. Çünkü birine kendi rızası dâhilinde yapılan şeyler haksızlık olarak görülemez. Diğer bir ifadeyle, bir kimse kendi iradesi ve rızasıyla sözleşmeyi kabul ettikten sonra, sözleşme gereğince yapılmış olanlar, o kimseye yapılmış bir haksızlık olarak görülemez. Zira kişi toplumsal sözleşme ile eylemlerinin sonuçlarının doğuracağı yaptırımları kendi özgür iradesiyle önceden kabul etmiştir. Eğer bu kişi sözleşmeden vazgeçmiş ise, bu defa, kendi iradesi ile yapılan eylemi kabul ettiği için, yine bir haksızlık söz konusu değildir.¹⁷ Ancak, burada şöyle bir soru sorulabilir: Hangi durumlarda sözleşme yapılamaz ya da hangi durumlarda yapılan sözleşmeler geçerli değildir?

Hobbes, sözleşme yapmanın mümkün olmadığı ve yine, yapılan bir sözleşmenin geçerli olmadığı durumları şöyle açıklar: İlk olarak, ona göre hayvanlar ile sözleşme yapılamaz. Çünkü bir sözleşmenin geçerli olabilmesi için tarafların birbirlerini anlamaları ve karşılıklı onayları gereklidir. Eğer taraflardan birisi ya da her ikisi kavrayış kabiliyetinden yoksun ise, bunlar arasında herhangi bir sözleşmenin yapılması söz konusu olamaz. İkinci olarak, Tanrı ile sözleşme yapılamaz. Zira bir sözleşmenin geçerli olabilmesi için, taraflarca kabul edildiğinin bilinebilir olması gerekir. Dolayısıyla, “doğüstü vahiy” ya da Tanrı’nın özel bir elçisi olmaksızın Tanrı ile sözleşme yapılması muhal bir şeydir. Üçüncü olarak, taraflar yerine getirilmesi mümkün olmayan vaatlerde bulunuyorlarsa, bu sözleşme de geçerli bir sözleşme olamaz. Çünkü yerine getirilmesi asla mümkün olmadığı önceden bilinen vaatler, yani muhal şeyler, bir sözleşmede söz konusu olamazlar. Bir başka deyişle, taraflardan biri ya da her ikisi ifa edemeyeceğini bildiği bir şeyi vaat ederek sözleşme yapamaz. Dördüncü olarak, biriyle önceden yapılmış bir sözleşme var ise, daha sonra başkasıyla yeni bir sözleşme yapılamaz. Yani, ilk sözleşme sonradan yapılanı geçersiz kılar. Çünkü Hobbes’a göre önceden devredilmiş bir hak, sonradan başka birine devredilemez. Beşinci olarak, tehlikelere karşı direnme ve kendini savunma hakkının devredilmesine ilişkin yapılan bir sözleşmenin geçersiz olacağına ilişkindir. Çünkü Hobbes’a göre hiç kimse mutlak ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kaldığında direnmemeyi tercih etmez. Bilakis, insanlar direnmeden ölmektense, direnerek ölmeyi yeğlerler. Son olarak, “af güvencesi olmaksızın” bir insanın kendi aleyhinde beyanda bulunduğu bir sözleşme de geçersizdir. Zira “hiç kimse kendini suçlamaya zorlanamaz.”¹⁸

Demek ki, Hobbes’a göre hiç kimse bir sözleşme gereği can güvenliğine ve bedensel bütünlüğüne zarar verecek tehditlere karşı direnmemekle yükümlü tutulamaz. Her insan can güvenliği söz konusu olduğunda direnme hakkına sahiptir. Dolayısıyla, hiçbir sözleşme insanların varlığını koruma hakkını sonlandıramaz. Ayrıca, hiç kimse ailesinden birinin veya kendisi için değerli olan birinin aleyhine tanıklık yapmaya ya da onu suçlu çıkaracak deliller sunmaya da zorlanamaz. Tüm bunlar bir sözleşme için harici şeylerdir. Ve yine, hiç kimse kendini öldürmekle, anne ya da babasını öldürmekle ve egemeni öldürmekle yükümlü kılınamaz. Kısaca, tüm bunlar da sözleşme gereği itaati gerektiren yükümlülükler arasında yer almaz.¹⁹

¹⁷ Hobbes, *Leviathan*, 117-118.

¹⁸ Hobbes, *Leviathan*, 110-112.

¹⁹ Hobbes, *Elementa Philosophica De Cive*, 42-96.

2. Egemenin Hak ve Yükümlülükleri

Hobbes, insanların “doğal yetilerini” akla uygun şekilde kullanabilme özgürlüklerini temel bir hak olarak görür. Tüm hakların temelinde ise, yaşamını korumak ve varlığını sürdürmek yer alır. Dolayısıyla, Hobbes’a göre insanların yaşamlarını korumak ve varlıklarını sürdürebilmek için gerekli her türlü araçtan yararlanmaları ve eylemde bulunmaları bir haktır.²⁰ Ancak, doğal eşitlik gereği herkes eşit haklara sahip olmakla birlikte, egemen toplum sözleşmesiyle uyruklardan daha fazla haklara sahip olur. Egemen, yönetim gücünü elinde bulunduran kişidir, yani, “devlet adına egemenliği kullanan kişidir.”²¹ Egemenlik ise, bir gücün belli bir toplumu ve o topluma ait kaynakları yönetme hakkına sahip olması ya da iktidarı elinde bulundurması anlamını taşır.²² İktidar, genel olarak, bir işi yapabilme gücü demektir. Siyasal anlamda iktidar ise, insanlar “üzerinde güç” sahibi olmak, onları yönetmek hakkına sahip olmak demektir.²³ İşte, Hobbes’a göre iktidar sahibi bir güç olmadan, yani bireyleri kontrol eden ve gerektiğinde onları cezalandıran bir egemen olmadan, “sözleşmeye dayanan hiçbir *uzlaşma* veya *birliktelik*, *doğal hukukun* uygulanması için gerekli güvenliği sağlayamaz.”²⁴ O halde, buyruklarına itaat edilen ve “tüm anlaşmazlıklar hakkında hüküm vermesi gereken ortak bir egemene” ihtiyaç vardır.²⁵ Şimdi, bu egemenin hak ve yükümlülüklerinin neler olduğuna bakalım.

Birincisi, Hobbes’a göre egemenin hiçbir kararı ve eylemi sözleşme ihlali olarak değerlendirilemez. Zira egemen toplumdaki herkesi temsil eder ve tüm uyrukların kişiliğini kendi kişiliğinde taşır. Egemen böyle bir hakkı, onun uyruklarıyla yaptığı bir sözleşmeyle değil, tüm uyrukların kendi aralarında yaptıkları bir sözleşmeyle elde etmiş olur. Ayrıca, toplumda yer alan hiç kimse, önceden bağlı oldukları sözleşme gereği, bu hakkı geçersiz kılmak için bir mazeret uydurarak uyrukluktan çıkamaz. Dolayısıyla, herkes uyruklu yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadır. İkincisi, egemenin iradesi genel iradeyi temsil ettiğinden, hiçbir kararından ve eyleminden dolayı suçlanamaz ve adaletsiz olarak görülemez. Çünkü Hobbes’a göre, egemenlik yetkisini ve gücünü elinde bulunduran kimse “insafsız” davranabilir ama bu, onun haksız ve adaletsiz davrandığı anlamına gelmez. Üçüncüsü, egemen dokunulmazlık hakkına sahiptir. Dolayısıyla, öldürülmesi ya da cezalandırılması, adaletsizliktir. Yani, hiçbir uyruk adaletsizlik etmeden egemeni ne cezalandırabilir ne de canına kastedebilir. Dördüncüsü, toplumda barış ortamının sürdürülmesi, savunma araçlarının güçlendirilmesi ve “nifak” çıkaran iç ve dış mihraklara karşı gerekli önlemlerin artırılması konusunda her türlü yetki egemene aittir. Beşincisi, egemen, uyrukların düşüncelerini ve eylemlerini denetleme hakkına sahiptir. O, bu hakkı gereği, bir kitabın yayına uygunluğunu denetleyecek komisyonun belirlenmesinde ve kimin halka karşı konuşma yapabileceği konusunda tek yetkilidir. Hiçbir uyruk egemenin izni olmadan bir görüşü ve düşüncüyü açıklayamaz, savunamaz ve yayımlayamaz. Eylemler, düşüncelerin ürünüdürler. Dolayısıyla, bir uyruğun düşüncesinin müspet ya da menfi olduğuna egemen ya da onun yetkili kıldığı yargıçlar karar verir. Altıncısı, egemen, mülkiyeti belirleme hakkına sahiptir. O, kamu barışı için, uyrukların birbirlerine karşı eylemlerini ve yararlanabilecekleri nesnelere kullanılması hakkını düzenler. Bu, egemenin, hangi nesnenin kime ait olduğunun ve uyrukların eylemlerinin “iyi”, “kötü” ve yasalara uygun olup olmadığının düzenlemesi hakkını oluşturur. Yedincisi, egemen, suçluları yargılama ve toplumdaki ihtilafları sonlandırma yetkisine sahiptir.

²⁰ Hobbes, *Elementa Philosophica De Cive*, 28.

²¹ Yıldırım Torun, *Hugo Grotius'un Hukuk ve Siyaset Felsefesi* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005), 107.

²² Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, 148.

²³ Andrew Heywood, *Siyasetin Temel Kavramları*, çev. Hayrettin Özler (Ankara: Liberte Yayınları, 2015), 44.

²⁴ Hobbes, *Elementa Philosophica De Cive*, 82.

²⁵ Adam Smith, *Hukuk Üzerine*, çev. Ahmet Celiloğlu (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018), 42.

Yani, anlaşmazlıklar konusunda tarafları dinleme, mağduriyetleri giderme ve suçluları cezalandırma hakkı egemene aittir. Sekizincisi, egemen, savaş çıkarma ve barış yapma hakkına sahiptir. O, bu hakkı gereği, kamu menfaatini gözeterek askeri güç oluşturma, silahlı güçlerin masraflarının karşılanması için vergi koyma ve orduya başkomutanlık yapma yetkilerine sahiptir. Dokuzuncusu, egemen, devletin yönetimine ve hizmetine alınacak personeli belirleme yetkisine sahiptir. Dolayısıyla, egemen, bakanlık, danışmanlık, yargıçlık ve diğer kamu görevlerinde çalışacak kişileri seçme hakkına sahiptir. Onuncusu, egemen, kamu yararını ve devletin menfaatini dikkate alarak daha iyi hizmet üretmek, çalışma verimini artırmak ve kamu zararını önlemek için uyukları çeşitli şekillerde taltif etme ve cezalandırma hakkına sahiptir. On birincisi, egemen, uyuklarının toplumdaki konumunu belirlemede de hak sahibidir. Yani, uyukların asaletleri, şerefleri, itibarları ve saygınlıkları egemenin tasarrufuna bağlıdır. Egemene ait bu haklar uyukların korunmasıyla ilgili oldukları için bölünemez ve devredilemez haklardır. Dolayısıyla, egemen, kendi güç ve yetkisinden feragat etmediği sürece, hakları daima geçerlidir. O, uyukların her birinin sahip olduğu güç ve kuvvetten daha fazla güç ve kuvvete sahiptir. Üstünlük, itibar ve şeref egemenliğe aittir. Kısaca, hizmetçilerin efendileri karşısındaki durumu ne ise, uyukların egemen karşısındaki durumu da neredeyse aynıdır.²⁶ Burada şu soruyu sormak gerekir: Egemenin sahip olduğu bu gücün belli bir sınırı var mıdır, varsa bu sınır nasıl belirlenmiştir?

Genel olarak güç, bireylerin ya da grupların, muhaliflerine rağmen, kendi istençlerini gerçekleştirebilme kabiliyetidir.²⁷ Hukuken güç ise, egemen gücü elinde bulunduran iktidar sahibinin, “meşru kaynağını kendisinde bulduğu, diğer güçlerin kendisinden çıktığı siyasal güç” demektir.²⁸ Hobbes’un siyaset anlayışında da egemen, devlet kurumları üzerinde yönetim gücünü elinde bulunduran sınırsız yetkiyle donatılmış tek kişidir. Kamu kuruluşu temsilcilerinin yetkileri ise sınırlıdır. Bu temsilcilerin yetki alanlarının sınırlarının nereden başlayıp nereden bittiği de “egemenin fermanı” ve devletin yasaları ile anlaşılır. Bu demektir ki, kamu yetkilileri dâhil olmak üzere tüm uyukların mutlak temsilcisi sadece egemenin kendisidir. Çünkü kamu görevlileri egemen tarafından istihdam edilen ve görevlendirilen kişilerdir. Dolayısıyla, kamu görevlilerinin yetkileri egemenin iradesine dayanır ve onun vermiş olduğu yetkiyi aşamazlar.²⁹

Egemenin sınırsız yetkiye sahip olduğu diğer bir alan, mülkiyettir. Egemen, ürünlerin bölüştürülmesinde ve halka dağıtılmasında tek yetkilidir. Daha doğrusu uyuklar, egemenin mülkiyeti olan mülklere sahip olurlar. Ancak uyukların sahip olduğu bu mülkiyet hakkı, o mülkün gerçek sahibinin, yani egemenin o mülk üzerindeki hakkını ortadan kaldırmaz. Sözelimi, bir uyruğun sahip olduğu toprak, egemenin o toprak üzerindeki hakkını geçersiz kılmaz. Bu, sadece diğer uyukların o toprak parçası üzerindeki hakkını dışlamış olur.³⁰

Hobbes’a göre egemen, buyruk ve kararlarında da sınırsız yetki sahibidir. Çünkü o, hiçbir buyruğundan ve kararından dolayı suçlanamaz. Egemen kendi tutkularına uyararak vicdan dışı ve güven zedeleyici uygulamalarda bulunsa dahi, bu eylemleri uyukların kendi eylemleri olarak görülür ve hiç kimse tarafından sorgulanamaz. Bunun nedeni, uyukların egemenin her türlü kararını ve eylemini önceden kabul etmiş olmaları ve ona bu gücü vermiş olmalarıdır. Üstelik yasa koyma ve yasayı yürürlükten kaldırma yetkisi de sadece

²⁶ Thomas Hobbes, *Leviathan* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 121-128.

²⁷ Anthony Giddens ve Philip W. Sutton, *Sosyolojide Temel Kavramlar*, çev. Ali Esgin (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2014), 361-396.

²⁸ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013), 105.

²⁹ Hobbes, *Leviathan*, 173-174.

³⁰ Hobbes, *Leviathan*, 188-189.

egemene aittir. Yani, onun toplum yasalarına uyma gibi bir zorunluluğu yoktur. Egemen, tamamen özgür ve bağımsızdır. Çünkü Hobbes'a göre birinin hem kendinin amiri olması hem de kendine itaat etmesi ve kendinin denetleyicisi olması mümkün değildir. Daha doğrusu, egemenin öz denetimde bulunmasının yasal bir karşılığı yoktur. Egemen, toplum yasasının, yani devletin yasasının mutlak yürütücü gücüdür. Ayrıca, egemen, hem uyrukların hem de yasanın hamisidir. O, kendi kendine tabi olamayacağına göre, yasalardan muaftır ve tamamen özgürdür. Zaten, daha önce de değindiğimiz gibi, toplumdaki anlaşmazlıkları giderme ve suçluları yargılama hakkı egemen güce aittir. Yargıçlar, egemen tarafından yetki verilmiş ve onun adına hareket eden görevlilerdir. Dolayısıyla, yargıçların verdiği kararlar egemenin gücüne ve mantığına uygun kararlardır. Aksi halde, yani yargıçların verdiği karar egemenin gücüne ve mantığına uymuyor ise, adil bir karar olarak görülemez.³¹ Şimdi, akla şöyle bir soru gelebilir: Bu tür bir yetki ya da güç hangi amaçla bir egemene verilmiştir? Bunda uyrukların ne gibi menfaatleri vardır?

Hobbes, bu tür bir yetkinin bir egemene verilmiş amacının halkın iyi bir hayat elde etmesi olarak görür. Çünkü ona göre, “ister bir monark olsun ister bir meclis, egemenin görevi, kendisine egemenlik gücünün verilmiş amacında, yani *halkın güvenliğinin* sağlanmasında yatar.”³² Burada, uyrukların güvenliğinden kastedilen ise, yalnızca “koruma değil; aynı zamanda, her insanın meşru emeğiyle, devlete tehlike veya zarar gelmeksizin elde edeceği, hayatın bütün konforlarıdır.”³³ Peki, halkın iyiliği amacıyla güç elde eden egemenin uyması gereken herhangi bir kural ya da yasa var mıdır? Egemen, egemenlik görevini doğa yasasına uygun yürütmekle yükümlüdür. Doğa yasası ise, Tanrısal bir yasadır. Dolayısıyla, Hobbes'a göre egemen, uygulamalarındaki eksikliklerin ve hataların hesabını sadece Tanrı'ya verir. Bu demektir ki, egemenin, iyiliğini ve güvenliğini sağlamakla yükümlü olduğu uyruklara karşı bir hesap verme zorunluluğu yoktur. Onun hesabı Tanrı ile kendi arasındadır. Egemenin bir diğer yükümlülüğü ise, egemenlik hakkını terk etmemektir. Çünkü egemenin egemenlik hakkını terk etmesi demek, devletin ortadan kalkması ve doğa durumuna, yani savaş durumuna yeniden dönüş demektir.³⁴

Egemenin diğer bir görevi ise, uyrukları egemenlik hakları konusunda bilgilendirmektir. Zira uyrukların bu konuda yeterli bilgiye sahip olmamaları, onların egemene karşı itaatte yetersiz kalmalarına sebebiyet verir. Daha doğrusu, egemenlik haklarını bilmeyen uyrukların yasaları ihlal etme, egemene karşı direnme ve isyan etme ihtimali daha yüksektir. Bu yüzden egemen, uyrukları, doğa yasasının bir ilkesi olan “ahde vefa” gibi doğal yükümlülükler konusunda bilgilendirmelidir. Aksi halde, Hobbes'a göre bu “doğal yükümlülüklerini” bilmeyen uyruklar, egemenin çıkardığı yasaların hakkını bilmeyeceklerdir. Ayrıca, uyruklara yönetimi değiştirmek gibi bir hevese kapılmamaları gerektiği de öğretilmelidir. Eğer uyruklar yönetimden hoşnut değillerse, egemen eğitim yoluyla halka gerekli hoşnutluğu kazandırmalıdır. Aynı zamanda, halka egemene sadık kalmalarının, egemeni küçük düşürecek söylemlerden kaçınmalarının ve egemene saygıda kusur etmemelerinin gerekliliği de öğretilmelidir.³⁵ Öyle anlaşılıyor ki Hobbes'a göre halk, koşulsuz olarak egemenini ve yönetimini sevmek ve saymak zorundadır. Eğer halkta bu duygu eksikliği varsa bile, bu, eğitim yoluyla giderilmelidir. Peki, uyruklar ne tür hak ve sorumluluklara sahiptirler? Doğa durumundan uygar topluma geçişle birlikte durumlarında ne

³¹ Hobbes, *Leviathan*, 190-204.

³² Hobbes, *Leviathan*, 249.

³³ Hobbes, *Leviathan*, 249.

³⁴ Hobbes, *Leviathan*, 249.

³⁵ Hobbes, *Leviathan*, 250-253.

tür değişiklikler olmuştur? Şimdi de uyrukların hak ve yükümlülüklerinin neler olduğunu değerlendirmeye çalışalım.

3. Uyrukların Hak ve Yükümlülükleri

Yurttaşlık, bireylerin bir devletin üyesi olarak sahip oldukları siyasi hak ve yükümlülüklerdir.³⁶ Diğer bir ifadeyle yurttaşlık, kişilerin devletler ile olan hukuki bağlarını ifade eder. Yani, gerçek kişilerin devlete bağlanmalarını ifade eden bir kavramdır. Uyrukluk kavramı ise “gerçek kişilerin yanı sıra, tüzel kişileri ve nesnelere de [...] devlete bağlamakta olan bir üst kavram” olarak kabul edilir.³⁷ Bu çalışmada, toplumun bir üyesi olarak gerçek kişilerin devlete olan bağlılıklarını uyrukluk kavramıyla ifade edilmesini daha uygun gördük. Dolayısıyla, bu çalışmada uyrukluk kavramı, doğa durumundan uygar topluma geçişle birlikte devletin üyesi olarak toplumun her bir ferdiyi ifade etmek için kullanılmaktadır.

Sofistlerden Antiphon, “insanlar için itaatsizlikten ve başsızlıktan daha kötü bir şey yoktur” diyordu.³⁸ Spinoza da insanın doğası gereği iki iyi şeyden kendisi için daha iyi olanı ve iki kötü şeyden kendisi için daha az kötü olanı seçtiğini söyler.³⁹ Bu iki söz birlikte alındığında, tam da Hobbes’un tasarladığı doğa durumundaki insanların vaziyetlerini ve bundan mütevellit seçimlerini ifade etmek için söylenmiş gibidir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, doğa durumu, herkesin her şey üzerinde eşit hakkı olduğu ve insanların sürekli savaş halinde bulunduğu bir güvensizlik durumudur. Böyle bir durumda, insanlar kalıcı bir barışı ve güvenliği tesis etmek amacıyla aralarında yaptıkları bir sözleşmeyle bir egemenin ya da meclisin hâkimiyetine girmişlerdir. İşte, uyrukların hak ve yükümlülükleri, onların seçimleri olan bu niyet ve amaçlarına dayanır. Yani, savaştan kurtulmak ve barış ortamını tesis etmek için kendi aralarında yaptıkları bir sözleşmeye dayanır.⁴⁰ Hobbes’a göre uyruklar, yaptıkları bu sözleşme gereği, egemenin izni olmadan başka bir egemene tabi olamazlar, doğa durumuna veya karmaşaya geri dönemezler ve bu konuda yeni bir sözleşme yapamazlar. Sözleşme gereği her uyruğun egemene itaat etmesi bir yükümlülüktür. Egemene itiraz etmek veya onu görevden uzaklaştırmaya çalışmak ise, sözleşmeye aykırı olduğundan, adaletsizliktir. Çünkü toplumsal birlik içinde yer alan herkes sözleşme gereği egemene itaat etmek zorundadır. Egemenin tayin edilmesinde çoğunluğun oyu yeterli olduğu için, muhalif olanlar da çoğunluğun kararına uymak zorundadır. Çoğunluğun kararına uymayarak egemene itaat etmeyen kimse, toplumun dışına itilir. Toplumsal birlik dışında kalmak ise, her an öldürülme riskinin bulunduğu savaş durumuna yeniden dönmek demektir.⁴¹ Dolayısıyla, uyruklar, egemene itaat etmek ve onun buyruklarına boyun eğmek zorundadırlar.

Hobbes’a göre insanlar devletin yasalarına uymak zorundadırlar. Bu, onların özgürlüğü ile çelişmez. Zira insanlar, yasa yapma hakkını, barış durumunun tesisi ve devamı için, tayin ettikleri bir egemene veya meclise devretmişlerdir. Daha doğrusu, uyruklar, yaptıkları sözleşmeyle egemenin buyruklarına veya meclisin çıkardığı yasalara uyacaklarını önceden taahhüt etmişlerdir. Dolayısıyla, uyrukların özgürlüğü yasaya uygun

³⁶ Giddens ve Sutton, *Sosyolojide Temel Kavramlar*, 367.

³⁷ Ayhan Dolunay, “Vatandaşlık Hukuku Temel İlkelerinin Türk Hukuku ve Kıbrıs Türk Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *TBB Dergisi* 122 (2016): 370-371.

³⁸ Walther Kranz, *Antik Felsefe*, çev. Suad Y. Baydur (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1994), 200.

³⁹ Benedictus Spinoza, *Teolojik-Politik İnceleme*, çev. Cemal Bali Akal ve Reyda Ergün (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2010), 233.

⁴⁰ Hobbes, *Leviathan*, 168.

⁴¹ Hobbes, *Leviathan*, 138-139.

yaşamaktır. Elbette ki, insanların her türlü söz ve davranışlarını yasalarla düzenlemek mümkün değildir. Ancak, bir kimse kendi aklının rehberliğinde ve kendisi için münasip gördüğü şeyleri, mensubu olduğu devletin yasalarına uygun olarak yapabilir. O halde, bir uyruğun özgürlüğü, egemenin yapılmasını yasaklamadığı eylemlerle sınırlıdır. Yani bir uyruk için özgürlük, egemenin buyruklarının ve devletin yasalarının sınırlarını aşmamaktır; devletin düzenine uygun yaşamaktır. Çünkü egemenlik gücü, uyrukların özgürlük sınırlarını belirleyen güçtür. Dolayısıyla, egemen, uyruklara ilişkin karar ve eylemlerinde sınırsız yetkiye sahip olduğundan ve hiçbir kararından ve eyleminden haksız ya da adaletsiz olarak görülmediğinden, uyrukların özgürlüğü egemenin sınırsız özgürlüğüyle sınırlanmıştır.⁴² Burada şunu sormak gerekir: Uyrukların varlıkları tehlikeye girdiğinde, yine de egemenin buyruklarına itaat etmeleri gerekir mi ya da bir uyruk hangi durumlarda, adaletsizlik etmeden, egemenin emirlerine uymayabilir?

Hobbes'a göre uyruklar, varlıklarını tehlikeye sokacak saldırılara karşı, bu saldırılar yasal olsalar bile, kendilerini müdafaa etme hakkına ve özgürlüğüne sahiptirler. Daha doğrusu, uyruklar, sözleşme ile devredilemez ve vazgeçilemez haklarını kullanmada her daim özgürdürler. Daha önce de söz ettiğimiz gibi, bazı haklar ne devredilebilir ne de vazgeçilebilir haklardır. İşte, can güvenliğini koruma ve direnme hakkı, bu türden haklardır. Çünkü her hak devrinde mutlaka bir menfaat umut edilir. Oysa can güvenliğini korumaktan vazgeçmenin bir yararı yoktur. Dolayısıyla, uyrukların kendilerini savunma hak ve özgürlükleri daimidir. Ayrıca, Hobbes'a göre "uyruklar kendilerine zarar vermeye zorlanamazlar."⁴³ Yani, kendini öldürmek, yaralamak, sakatlamak ve hayati ihtiyaçlardan yoksun kalmak gibi buyruklara, hiç kimse itaat etmek zorunda değildir. Demek ki uyruklar, egemenin kendileri için hayati tehlike arz eden emirlerine uymama hak ve özgürlüğüne sahiptirler. Ve yine, hiçbir uyruk suçluluğunu itiraf etmek mecburiyetinde değildir. Zira kişi öncelikli olarak kendi varlığının güvenlikte olmasından sorumludur.

Uyrukların egemenlik gücüne "rıza" göstermiş olmaları, onların doğal özgürlüklerini ortadan kaldırmaz. Hiç kimse niyeti ve amacı dikkate alınmadan, sadece sözlerine bakılarak, yükümlülük altında tutulamaz. Zira uyrukların egemene itaat etmeleri, devletin ve egemenliğin kuruluş amacıyla ilişkilidir. O halde, emir ve buyruk, devletin ve egemenliğin kuruluş amacına uygunsuz itaat etmek zorunludur, değilse zorunlu değildir. Bu demektir ki, uyruklar, egemenliğin ve devletin kuruluş amacıyla uyuşmayan emirlere itaat etmeme özgürlüğüne sahiptirler. Bununla birlikte, Hobbes'a göre "uyruklar, gönüllü olarak teşebbüs etmedikleri sürece, savaşmaya da zorlanamazlar."⁴⁴ Hatta egemenin savaş emrini reddetmenin cezası ölüm olsa dahi, belirli şartlarda, uyruklar savaşma emrine uymayabilirler. Sözgelimi, bir uyruk kendi yerine bir başkasını asker olarak devletin hizmetine verdiğiğinde, o kimse devlet hizmetinden kaçmış anlamına gelmez. Hobbes, nasıl ki kadınlardan tehlikeli görevleri ifa etmeleri beklenmiyorsa, aynı şekilde, ödle erkeklerin de doğal ürkeklikleri göz önünde bulundurulması gerektiğini düşünür. Ona göre, yeterli cesarete sahip olamayıp savaştan kaçan onursuz askerlerin eylemleri adaletsizlik ve hainlik olarak görülmez. İhtimal ki, bu bir korkaklıktır. Ancak, devletin hizmetinde olan paralı askerlerin doğal korkaklığı ve ürkekliği mazeret olarak kabul edilemez. Komutanlarının izni olmaksızın hiçbir paralı asker savaş meydanını terk edemez. Tüm bunlardan farklı olarak Hobbes, zorunluluk arz eden bir istisnai durumdan da söz eder. Bu, devletin bekasının teh-

⁴² Hobbes, *Leviathan*, 163-165.

⁴³ Hobbes, *Leviathan*, 168.

⁴⁴ Hobbes, *Leviathan*, 169.

likede olduğu bir durumdur. Böyle bir durumda hiçbir mazeret kabul edilmez ve eli silah tutun tüm uyruklar silâh altına alınır ve herkes devleti savunmakla yükümlü kabul edilir.⁴⁵

Uyruklar, suçlu veya suçsuz olsun, devlette karşı hiç kimseyi müdafaa etmek özgürlüğüne sahip olamazlar. Böyle bir özgürlük, egemenlik gücünü zayıflatır ve devletin varlığını tehlikeye sokar. Ama belli gruplar idam cezası gerektiren bir suç işlemişlerse, af edilmedikleri sürece, kendi varlıklarını koruma adına egemenlik gücüne direnebilirler. Bu, direnenlerin masum olduğunu göstermez, ama suçluların da herkes gibi kendi canlarını koruma hakkı ve özgürlüğü sürgittir. Ancak, kendilerine bağışlanma vaat edilmişlerse, bunlar “öz-savunma” haklarını ve özgürlüklerini kaybetmiş olurlar.⁴⁶

Hobbes’a göre, “uyrukların en büyük özgürlüğü, yasanın sessizliğine dayanır.”⁴⁷ Bu, egemenin düzenleme yapmadığı ya da yasanın olmadığı durumlarda, uyrukların, kendilerini ilgilendiren işlerde, kendileri için uygun gördükleri şekilde karar vermek ve eylemde bulunmak özgürlüğüdür. Peki, yasanın sessizliği haricinde, uyrukların egemene itaat etmeleri yükümlülüğünü ortadan kaldıran başka bir durum var mıdır, varsa bunu sağlayan nedir? İnsanlar, güvende olmak ve canlarını korumak isterler. Uyrukların güvende olmasını ve korunmasını sağlayan ise egemenlik gücüdür. Daha doğrusu, insanlar, savaş durumundan kurtulmak ve barış durumunu sürdürebilmek için egemenlik gücüne ihtiyaç duymuşlardır. İşte, uyrukların itaat yükümlülüğü de bu korunmaya dayanır. Dolayısıyla, egemen, uyrukların güvenliğini sağladığı sürece, uyruklar itaat yükümlülüğünden kurtulamazlar. Ama ne zaman ki egemenlik gücü yetersiz hale gelir, işte o zaman itaat yükümlülüğü de ortadan kalkmış olur. Zira, Hobbes’un düşüncesine göre “egemenlik devletin ruhudur; ve bu ruh gövdeden bir kez ayrıldığında, organlar hareket yeteneklerini artık ondan almaz olurlar.”⁴⁸

Uyruklar, savaş esiri veya tutuklu olduklarında, kendi varlıklarının bağışlanması karşılığında, esiri oldukları kişinin uyruğu olmayı kabul etme özgürlüğüne sahip olurlar. Ama esir veya tutuklu biri, hayatı bağışlanmamışsa hiç kimseye itaat etmekle yükümlü değildir ve dilediği gibi firar etme hakkına sahiptir. Egemene itaati veya bağlılığı ortadan kaldıran diğer bir durum ise, egemenin kendi varisini tayin etmeksizin yönetimden çekilmesidir. Bu, uyrukların doğa durumundaki özgürlüklerine yeniden dönmüş olmaları anlamına gelir. Aynı durum, varisini belirlemeden ölen çocuksuz bir egemenin durumu için de geçerlidir.⁴⁹ Daha doğrusu, Hobbes’a göre egemen kendi yerine başka birini atamadan yönetme hakkından alenen feragat ederse, uyruklar “doğal hak gereği”, kendi varlıklarını korumak adına dilediklerini yapmakta özgürdürler. Egemen güç bir “veliaht” tayin etmeden ölürse, bu durumda da uyruklar kime itaat edeceklerini bilemeyeceklerinden, doğal özgürlüklerine yeniden dönmüş olurlar. Ve yine, devlet istilaya uğrarsa ve işgal güçlerine karşı direnme imkânı kalmamışsa, aynı şekilde uyruklar ölümden kurtulmak için dilediklerini yapmakta özgürdürler.⁵⁰

Diğer bir durum ise, Hobbes’a göre egemen tarafından sürgün edilmiş bir kimse uyruk olmaktan çıkar ve kimseye itaat etmek zorunda kalmaz. Ama ulak veya seyyah olan bir uyruk için durum farklıdır. Uyruklar, bir haberci veya bir gezginci olarak başka bir devlete gittiklerinde de uyruklukları devam eder. Bunların durumu, egemenlerin kendi aralarında yaptıkları sözleşmelerle belirlenir. Eğer iki egemenlik arasında dostluk veya özel

⁴⁵ Hobbes, *Leviathan*, 169.

⁴⁶ Hobbes, *Leviathan*, 170.

⁴⁷ Hobbes, *Leviathan*, 170.

⁴⁸ Hobbes, *Leviathan*, 171.

⁴⁹ Hobbes, *Leviathan*, 171-172.

⁵⁰ Hobbes, *Elementa Philosophica De Cive*, 118-119.

bir sözleşme yok ise, bu kimseler buldukları devletin yasalarına uymak zorundadırlar. Çünkü başkasının hükümranlık alanına girmiş durumdadırlar. Ve yine, Hobbes'a göre uyruklar, savaşta mağlup olan ve galip tarafa boyun eğen bir egemene de itaat etmek zorunda değildirler. Ancak, tutsak edilen veya esir tutulan bir egemenin hakları ortadan kalkmış olmaz. Dolayısıyla, esir bir egemenin uyrukları, egemenin daha önceden yetki verdiği devlet görevlilerine itaat etmekle yükümlüdürler.⁵¹ Çünkü Hobbes, devlet kurumunu toplum sözleşmesiyle yasal bir temele dayandırarak,⁵² sadece kendi kararlarının değil, yetkili kıldığı kimselerin de her türlü kararlarını yasal hale getirmiştir.

Devletin kurulmasıyla birlikte, Grotius'un da ifade ettiği gibi, eylemleri ve kararları denetimden bağımsız olan tek güç, artık sadece egemen güçtür.⁵³ Uyrukların egemene koşulsuz olarak itaat etmeleri gerektiğini savunan Hobbes'un düşüncesine göre, "tiranlık bile olsa", bir egemenin varlığı, başsızlıktan iyidir.⁵⁴ Oysa, diğer yandan kimine göre özgürlük, başkasına bağımlı olmaksızın kendi kararlarına göre hareket edebilme hak ve gücüne sahip olmakla mümkündür.⁵⁵ Peki, neden insanlar böyle bir özgürlüğü terk ederek yaptıkları bir sözleşme ile bir egemene tabi olmayı kabul etmişlerdir? Aristoteles'in de ifade ettiği gibi, birçok insan hayatta kalmak için çeşitli acılara katlanmayı göze alır. Çünkü yaşıyor olmak ve varlığını sürdürmek, bazı insanlar için başlı başına bir mutluluk kaynağıdır.⁵⁶ İşte, bu yüzden insanlar, "sıkıntıyla kaderin peşinden sürüklenmektense, üç çeyreğe razı olup rahat etmek daha iyidir"⁵⁷ diyerek, doğa durumunda çatışarak ölümün nereden geleceğini bilmeden yaşamaktansa, bir egemene itaat ederek güvenlikte olmanın ve kendi payına düşünle yetinmenin daha doğru olacağını düşünmüşlerdir.

Hobbes, bir devletin üyesi olmakla bir kimsenin daha önce sahip olmadığı bazı kazanımları şöyle açıklar: Birincisi, "dış düşmanlara karşı korunma." İkincisi, barışın sağlandığı güvenli bir ortam. Üçüncüsü, mülk edinebilme, yani zenginleşme. Dördüncüsü, yasal özgürlüğe sahip olmak.⁵⁸ Ancak, Sokrates'in savunmasında, "güç olan ölümden kaçınmak değil Atinalılar, kötülükten kaçınmaktır. Çünkü kötülük ölümden daha hızlı koşar"⁵⁹ dediği gibi, eğer egemen güç uyrukların güvenliklerini dikkate almadan, sadece kendi menfaatlerine göre bir yönetim sergilerse, uyruklar diğer insanların kendilerine yaptıkları kötülüklerden farklı olarak, devletin bir üyesi olması münasebetiyle, doğa durumunda karşılaşmadıkları kötülöklere bile maruz kalabilirler. Ama, yine de Hobbes'a göre uyruklar egemene itaat etmekle yükümlüdürler ve bunun kaynağı, halkın, egemen gücün buyruklarına itaat edeceklerine ilişkin onayladıkları sözleşmedir. Dolayısıyla, bir uyruk egemene itaat etmediğinde, hem halka hem de egemene "haksızlık" etmiş olur.⁶⁰ Bu demektir ki, sözleşmelerden kurtulmanın iki yolu vardır; "ifa etmek" ve af edilmek.⁶¹ Diğer taraftan, her bireyin yükümlü olduğu temel ödevi, kendi varlığını korumaktır. Dolayısıyla, bir uyruğun egemene itaat etmesi ya da devlete karşı yükümlü olduğu

⁵¹ Hobbes, *Leviathan*, 172.

⁵² Frederick Copleston, *A History of Philosophy*, Volume V (New York: An Image Book Published by Doubleday, 1994), 42.

⁵³ Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, çev. Seha L. Meray (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967), 30.

⁵⁴ Andrew Heywood, *Siyaset Teorisine Giriş*, çev. Hızır Murat Köse (İstanbul: Küre Yayınları, 2018), 150.

⁵⁵ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998), 147.

⁵⁶ Aristoteles, *Politika*, 79.

⁵⁷ Ray Billington, *Felsefeyi Yaşamak*, çev. Abdullah Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 58.

⁵⁸ Hobbes, *Elementa Philosophica De Cive*, 174.

⁵⁹ Platon, "Gorgias", *Diyaloglar I*, çev. Melih Cevdet Anday (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982), 36.

⁶⁰ Hobbes, *Elementa Philosophica De Cive*, 113-114.

⁶¹ Hobbes, *Elementa Philosophica De Cive*, 41.

ödevlerin bağlayıcılığı, ancak hayati bir tehlike içermiyor ise geçerlidir.⁶² Dolayısıyla, bir toplumda hak ve ödev arasında bir denge olmadığı zaman, insanların devlete karşı olan ödevlerini ifa etmeleri yerine, “hakları için mücadeleye girişmeleri daha olası bir durumdur.”⁶³ Kaldı ki, Hobbes’a göre “halkın güvenliği en üst yasadır” ve egemen, yasalara tabi değilse bile, “doğru akla uymak” onun için bir yükümlülük olduğundan, halkın güvenliği bir egemenin en önemli görevi sayılır.⁶⁴

Sonuç

Hobbes’un toplum sözleşmesi anlayışı, doğa durumunda herkesin eşit olduğu ve bu eşitliğin insanlar arasında sonu gelmez bir çatışmaya neden olduğu varsayımından hareket eder. Çünkü ona göre, insanlar bencil arzularının peşinden koşarlar ve dolayısıyla, eşitlikten güvensizlik, güvensizlikten de savaş hali hâsıl olur. Savaşı bitirmenin ve güvenli bir düzen oluşturmanın tek çaresi ise, herkesin menfaatine olan bir sözleşmeyle kendi doğal haklarını bir egemene devretmeleri ve devletin kurulmasıyla mümkündür. Aksi durumda, savaş hali devam edeceğinden hayat kısa ve çekilmez olur. Aslında burada devletin oluşumunu korku üzerine inşa eden Hobbes’un niyeti, devletin değerini düşürmek değil, devletin kurulmasında insan doğasının ne denli etkili olduğunun göz ardı edilmemesi gerektiğidir. Dolayısıyla, onun toplum sözleşmesi teorisinin amacı, bu gerçeğin bir dereceye kadar gözden uzaklaştırılması ve devletin varlığının yasal bir temele dayandırılmasıdır.

Hobbes, insanları sadece bencil duygulara sahip varlıklar olarak görmez. O, insanları aynı zamanda akıllı varlıklar olarak da görür. Dolayısıyla, insan yalnızca bencil duygularıyla hareket eden değil, aynı zamanda karşılaştığı problemleri aklın yol göstericiliğinde çözüme kavuşturmak isteyen bir varlıktır. İşte, doğa durumunda varlıkları tehlikede olan insanlar, akıllarıyla hareket ederek diğer insanlarla uzlaşmışlardır. Böylece kendi aralarında yaptıkları bir sözleşmeyle devleti kurarak, bir egemenin buyruklarına uyacaklarını taahhüt etmişlerdir. Egemenin hak ve yetkilerini uyrukların sözleşmedeki bu taahhütlerine dayandıran Hobbes, devletin mutlak bir otoriteyle yönetilmesini yasal hale getirdiği gibi, egemenliğin kaynağını da insani gereksinimlere ve zorunluluklara dayandırmıştır. İşte, Hobbes’un hem gücü hem de hakları sınırsız olan egemenlik anlayışının temelini oluşturan şey budur.

Hobbes, uyrukların egemene koşulsuz olarak itaat etmeleri gerektiğini savunur. Ona göre uyrukların egemene itaat etmemeleri, devletin çözülme sürecine girmesi ve toplumsal düzenin bozulması demektir. Dolayısıyla, böyle bir durum, güvensizlik ortamına yeniden dönüş anlamına gelir ki bu, insanların savaşa kaldıkları yerden devam etmeleri demektir. O halde, uyruklar için yapılması gereken tek şey, sözleşmeye bağlı kalmak ve egemenin buyruklarına harfiyen uymaktır. Bu da bireyin tümüyle egemene bağımlı olması ve özgürlükten yoksun olması demektir. Oysa, bir insanın kendi olması ve kendisi için yaşayabilmesi için, diğer bireylerden mümkün olduğunca bağımsız ve özgür olması gerekir. Doğa durumu, eşitlikten mütevellit bir güvensizlik hali olsa da, tam da herkesin bağımsız ve özgür olduğu bir durumdur. Ancak, Hobbes, doğa durumundaki bu özgürlük durumunun insanların varlığı için ne denli büyük tehlikeler içerdiğinin farkındadır. Bu yüzden Hobbes, hayatta kalma adına, başkasına bağımlı güvenli bir hayatı, özgür ve bağımsız olan güvensiz bir hayattan daha değerli görür. Bu, Hobbes’un toplum sözleşmesi öğretisinin asıl amacının, bireyin hak ve özgürlüklerinin korunma altına almak olmadığının, aksine herkesin koşulsuz olarak itaat

⁶² Leo Strauss, *Doğal Hak ve Tarih*, çev. Murat Erşen ve Petek Onur (İstanbul: Say Yayınları, 2011), 212.

⁶³ Strauss, *Doğal Hak ve Tarih*, 214.

⁶⁴ Hobbes, *Elementa Philosophica De Cive*, 172.

etmek zorunda olduğu denetimden bağımsız mutlak bir egemene dayanak oluşturmak arayışı olduğunu en açık ifadesidir. Hobbes, toplum sözleşmesiyle gücü sınırsız bir otorite ve koşulsuz itaat eden uyrukların yer aldığı bir toplum tasarlamıştır. Onun toplum sözleşmesi bir yandan otoriteyi sınırsız yetkilerle donatırken diğer yandan uyruklara egemene koşulsuz itaat etmeyi bir yükümlülük olarak görmektedir. Hasılı, Hobbes'un toplum sözleşmesi anlayışında bireyi egemenin muhtemel haksızlıklarına karşı koruyan hiçbir şey yoktur. Mutlak egemenlik gücüne karşı birey tamamen savunmasız durumdadır.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998.
- Aristoteles. *Politika*, çev. Mete Tuncay. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
- Arslan, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. Ankara: BB101 Yayınları, 2017.
- Bauman, Zygmunt ve Carlo Bordoni. *Kriz Hali ve Devlet*, çev. Yavuz Alogan. İstanbul: İthaki Yayınları, 2018.
- Billington, Ray. *Felsefeyi Yaşamak*, çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefi Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Copleston, Frederick. *A History of Philosophy*. Volume V. New York: An Image Book Published by Doubleday, 1994.
- Dolunay, Ayhan. "Vatandaşlık Hukuku Temel İlkelerinin Türk Hukuku ve Kıbrıs Türk Hukuku Açısından Değerlendirilmesi". *TBB Dergisi* 122 (2016): 369-416.
- Giddens, Anthony ve Philip W. Sutton. *Sosyolojide Temel Kavramlar*, çev. Ali Esgin. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2014.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980.
- Grotius, Hugo. *Savaş ve Barış Hukuku*, çev. Seha L. Meray. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.
- Heywood, Andrew. *Siyasetin Temel Kavramları*, çev. Hayrettin Özler. Ankara: Liberte Yayınları, 2015.
- Heywood, Andrew. *Siyaset Teorisine Giriş*, çev. Hızır Murat Köse. İstanbul: Küre Yayınları, 2018.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*, çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Hobbes, Thomas. *Elementa Philosophica De Cive*, çev. Cihan Deniz Zarakolu. İstanbul: Belge Yayınları, 2014.
- Kranz, Walther. *Antik Felsefe*, çev. Suad Y. Baydur. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1994.
- Martinich, Aloysius Patrich. *Hobbes*, çev. Akın Terzi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. *İnsan Felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Platon. "Gorgias", *Diyaloglar I*, çev. Melih Cevdet Anday. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.
- Smith, Adam. *Hukuk Üzerine*, çev. Ahmet Celiloğlu. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018.
- Spinoza, Benedictus. *Teolojik-Politik İnceleme*, çev. Cemal Bali Akal ve Reyda Ergün. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2010.
- Strauss, Leo. *Doğal Hak ve Tarih*, çev. Murat Erşen ve Petek Onur. İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Torun, Yıldırım. *Hugo Grotius'un Hukuk ve Siyaset Felsefesi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005.